

Cseh Balázs

Gazdaságtörténeti tanulságok a köztulajdonú gazdasági társaságok példáján keresztül

Recenzió Lentner Csaba: *A magyar állampénzügyek fejlődéstörténete a dualizmus korától napjainkig – Nyugattól Keletre, Kelettől Nyugatra* című könyvéről¹

Economic History Excerpts through the Example of Public Companies

Based on the Book by Csaba Lentner: *Historical Development of Hungarian Public Finances from the Age of Dualism to the Present – East of Europe, West of Asia*

ÖSSZEFOGLALÁS

Jelen tanulmány röviden felvázolja a köztulajdonú gazdasági társaságok magyarországi történeti fejlődését, egy, a címben jelzett, a közelmúltban megjelent nagymonográfia logikai szemlélete mentén. A leíró történelmi szemlélet módszerével egyfajta szinkretista szakirodalmi feldolgozással jutunk el a tény-

megállapításokig. Alapgondolatként merül fel, hogy a „Sitz im Leben” felfogást figyelembe véve a köztulajdonú gazdasági társaságok historikus evolúciója a közpénzügyek, állampénzügyek fejlődéstörténetével párhuzamba állítható, azzal parallel kell kezelni, ahogyan a gazdaság is mindig az adott társadalomba ágyazottan működik.

CSEH BALÁZS jogász, közgazdász, teológus, PhD-hallgató, Nemzeti Közszerológiai Egyetem Közigazgatás-tudományi Doktori Iskola (cseh.balazs1990@gmail.com).

Journal of Economic Literature (JEL) kódok: B10, G01, N10, P10, P20

Kulcsszavak: közpénzügy-politika, közüzemi-köztulajdonú gazdasági társaságok, Osztrák–Magyar Monarchia, szocialista tervgazdaság, piacgazdasági átmenet, Magyarország

SUMMARY

The present study briefly presents the historical outline of the development of public companies in Hungary. It is based on a recent monograph entitled *Historical Development of Hungarian Public Finances from the Age of Dualism to the Present. East of Europe, West of Asia*. The work reaches the findings with the method of a descriptive historical approach and comparative literature processing. The basic idea is that, taking into account the “Sitz im Leben” concept, the historical evolution of public companies can be compared to the history of the development of public finances, and should be treated embedded in it, in parallel as the economy always operates embedded in the given society.

Journal of Economic Literature (JEL) codes: B10, G01, N10, P10, P20

Keywords: public finance policy, public utility companies, Austro-Hungarian Monarchy, socialist planned economy, market economy transition, Hungary

BEVEZETÉS

Az állami szerepvállalásnak, a köztulajdonú társaságok alapításának és működtetésének különböző színterei és lépcsőfokai voltak fejlődéstörténetük során. Egyrészt maga az állam, másrészt a városok jutottak többször abba a helyzetbe, hogy

üzemek köztulajdonba vétele útján gondoskodjanak az emberek valamely nélkülözhetetlen tömegszükségletének (víz, csatorna, villany, közlekedés stb.) biztos és olcsó kielégítéséről. Másrészt ezt követően az állam valamely katonai, pénzügyi vagy más állami érdek biztosításáról (hadianyaggyár, posta, rádió, telefon, vasút, kereskedelmi és ipari kikötő, repülés stb.) gondoskodott ilyen módon. A köztulajdonú gazdasági társaságok megjelenése Magyarországon viszonylag rövid múltra tekint vissza. A 19. századtól napjainkig vizsgálhatjuk azok fejlődését. Ahogyan Magyary is találóan jegyzi meg: „A gazdasági élet és a technika nagy fejlődése nemcsak azt tette szükségessé, hogy az állam a gazdasági élet irányítására egyre nagyobb befolyást gyakoroljon, hanem azt is, hogy a gazdasági tevékenységben részt vegyen” (Magyary, 1942:247). Álláspontom szerint a köztulajdonú gazdasági társaság mint sajátos jogi entitás létét párhuzamba kell állítani a magyar közpénzügyek fejlődésével, amelynek oka az állampénzügyekhez, államháztartáshoz való szoros és elválaszthatatlan kapcsolatában gyökerezethető. Ennek a kapcsolatnak okán folyamatos kitekintést kell tennünk az adott kor általános állampénzügyi környezetére, mint a köztulajdonú gazdasági társaságok hátterére, létük és működésük táptalajára.

A köztulajdonú gazdasági társaságok történeti evolúciója nem tekinthet vissza régebbi időkre, mint a gazdasági társaságok megjelenése és a magyar társasági jog általi szabályozása, mivel a gazdasági társaságok létrejötte előfeltételezi a köztulajdonú gazdasági társaságokét. Napjainkra a köztulajdonú gazdasági társaság törvényi szintű meghatározása szerint „az a gazdasági társaság, amelyben a Magyar

Állam, helyi önkormányzat, a helyi önkormányzat jogi személyiséggel rendelkező társulása, többcélú kistérségi tanács, fejlesztési tanács, nemzetiségi önkormányzat, nemzetiségi önkormányzat jogi személyiségű társulása, költségvetési szerv vagy közalapítvány külön-külön vagy együttesen számítva többségi befolyással rendelkezik”, áll a köztulajdonban álló gazdasági társaságok takarékosabb működéséről szóló 2009. évi CXXII. törvény 1. § b) pontjában.

A köztulajdonú társaságok, közüzmek historikus evolúciójának néhány gazdaságtörténeti tanulságát Lentner Csaba nemrégiben megjelent két monografikus művének logikai vonalvezetésével, azokra is reflektálva emeltem ki (Lentner, 2019; 2020).

A 19. SZÁZADTÓL A 20. SZÁZAD MÁSODIK FELÉIG

Egészen a 21. századig váratott magára, hogy a köztulajdonú társaságok konkrét jogi szabályozása megtörténjen, korábban nem specializálódott a magyar társasági jogból, ezért annak kialakulása és fejlődése határozta meg a közüzemek sajátos jogi sorsának alakulását. A magyar társasági jogi kodifikáció előkezdeményezései, első – gyenge – kodifikációs lépései pedig az 1840. évi XVIII. törvénycikkkel kezdődnek (Papp, 2000). E törvénymű alkotta meg először – a közüzemek szempontjából releváns – társasági formák közül a részvénytársaságot (mellette még a közkereseti társaságot és a betéti társaságot), amely társasági forma jelenleg is a köztulajdonú társaságok egyik és legjellemzőbb formája. Ez a jogalkotói munka azonban csak egy kezdetleges részvénytársasági formációt körvonalazott, amely

nem volt alkalmas a köztulajdonú társaság fundamentumának megalkotására. Érdeme a munkának, hogy az első magyar társasági jogi kodifikációnak tekinthető, amely hatályban maradt egészen a nagyszabású kereskedelmi törvény hatálybalépéséig (1876. január 1.), vagyis a kiegyezést követő ideig.

1867-ben – közel két évtizednyi szembenállás és hosszas tárgyalások után – megszületett az osztrák–magyar kiegyezés az 1867. évi XII. törvénnyel. Az ekkor megalakult kétközpontú állam, az Osztrák–Magyar Monarchia két, jogilag egyenrangú állam szövetségét jelentette. Közös ügynek számított a külügy, hadügy, és kiváltképpen – talán a legjelentősebbnek tekinthetően is, hiszen Montecucolit idézve: „A háborúhoz három dolog kell: pénz, pénz, pénz” – az ezek fedezésére szolgáló pénzügy. Lentner Csaba rámutat, hogy a kiegyezéssel fél évszázadig tartó, látványos gazdasági fejlődés vette kezdetét (Lentner, 2019). A korban már megjelentek a jelentős közgazdasági gondolkodók, mint Széchenyi, Wesselényi, Bezerédj, illetve a pénzügyeket irányító szakpolitikusok, mint például Dusчек Ferenc. Ezen nagy államférfiak gondolatainak közpénzügyi eredményeit elismeri Huszti Ernő (2001) és Lentner (2019) is.

E korszakra tehető az első köztulajdonú gazdasági társaság létrejötte, amely nemrégiben már a 150 éves fennállását ünnepelhetette: a magyar állami tulajdonú vasúttársaság. Bár 1846-tól Magyarországon kizárólag magánvasutak működtek, leszámítva egy rövid időszakot 1850 és 1855 között, amikor Bécsben állami vasúttársaságokban gondolkodtak. 1855-re az osztrák államkincstárát teljesen kimerítette az állami társaságok működtetése, ezért a vasútvonalak újra a magántársaság-

gok kezébe kerültek. A bölcs magyar kormányzat ezt követően felismerte a köztulajdon stratégiai fontosságát, és 1868-ban állami tulajdonba vette a vasútvonalak egy jelentős részét, majd 1869-ben megalapította a Magyar Királyi Államvasutat részvénytársasági formában. Az állami részvénytársaság fejlődése az első világháborúig szinte töretlen volt, nem mellesleg pedig a társaság nyereséges is. A másik sikeres állami tulajdonú társaság a szintén stratégiai szempontból fontos Magyar Folyam- és Tengerhajózási Részvénytársaság volt (Suba, 2018). Előzményként meg kell említeni, hogy az 1829-ben alapított Dunagőzhajózási Társaság monopoljogokat élvezett 1858-ig. E hajózási vállalat Széchenyi István javaslatára Óbudán építette meg a térség legnagyobb hajógyárát. Hosszú ideig ez volt Magyarország legnagyobb ipari üzeme, amely új munkástílust, munkamódszereket, szakmákat honosított meg angol közreműködéssel a Duna mentén. Az 1867-es kiegyezés után az Osztrák–Magyar Monarchián belül egyre hatékonyabban érvényesülhettek a magyar nemzetgazdasági elképzelések és érdekek. Egy ilyen fontos közlekedési, gazdasági érdek volt a D.G.T. hajózási túlsúlyának megtörése egy önálló, hazai érdekeket szolgáló állami hajózási társaság létrehozása által. Azonban – visszacsatolva az állampénzügyekhez – ez a részvénytársaság a Magyar Leszámítoló és Pénzváltó Bank tartalékának segítségével jöhetett csak létre, amely pénzügyi intézet csupán nevében volt magyar. Az akkor önálló magyar jegybank hiányában az egyszintű, külföldi működő tőke által vezérelt bankrendszer érája alatt töltötte be a magyar vállalatok külső forrásigényének biztosítását, és nem mellesleg egyben az állam hitelzőjeként is működött (Kövér, 1992).

A korban jellemző, bankok általi liberális pénzkezelés és kihelyezés hátrányai párhuzamba állíthatók a közelmúlttal (lásd a 2010 előtti időszakot).

Az állami tulajdonú társaságok nemzetstratégiai jelentőségét szemléletesen érzékeltette az első nagy háború, a vizsgált korszakunk pedig az azt követő, két világháború közötti idősakra esik. Mindazonáltal fontos kiemelni – és ebben csatlakozom Lentner Csaba megállapításához –, hogy a korszak pénzügyi-gazdasági területen tett legjelentősebb korszakalkotó lépése 1924. április 26. napján a Magyar Nemzeti Bank felállítása s vele az önálló monetáris igazgatás létrehívása. Vitan felül álló, hogy ez a kormányzati bölcs döntés hat ki leginkább Magyarország jelenlegi pénzügyeire (Lentner, 2019).

A profitábilis, fejlődő állami társaságok életében az 1920-as trianoni békeszerződés következtében bekövetkezett folyamatok – mégpedig, hogy Magyarország területében, népességében és gazdaságában olyan károsodásokat szenvedett, melynek következtében Magyarország környezetében minden tekintetben a legkisebb, gazdaságilag, katonailag a leggyengébb, a nemzetközi megkötöttségek miatt a legkiszolgáltatottabb ország lett – drasztikus változásokat okoztak, amelyre az állam azok átszervezésével válaszolt, de nem csökkentve az állami szerepvállalást, felismerve a nemzetgazdasági stratégiában betöltött kiemelkedő szerepkört. A határváltozások következtében alapvetően újrendeződött az ország gazdasági szerkezete. A megmaradt gazdasági struktúra aránytalanná vált, a fejlődés megtört, és ezeket a tendenciákat erősítette a kölcsönös elzárkózási politika. Új vámhatárok, vámtarifák és gazdaságpolitikák alakultak ki a korábbi egységes piac helyén.

A korszak kezdetének meghatározó fontosságú sajátossága, hogy az ország több évszázados „korlátozott függetlenség” után minden tekintetben visszakapta, illetve megteremtette állami szuverenitását. A pénzügyi stabilizáció megteremtése érdekében új nemzeti valutát vezettek be, a pengőt. Az első évek fő feladata a stabilizáció megteremtése volt, ki kellett alakítani az új ország működése kereteit, újra kellett formálni, át kellett szervezni a belső és külső politikai és gazdasági kapcsolatokat, meg kellett teremteni a nemzeti valutát. Lentner helyesen érzékeli, hogy a gazdasági konszolidáció és az államháztartás stabilizálása leginkább Bethlen István miniszterelnökhöz köthető, azonban kritikusan jegyzi meg, hogy nem szabad túlzott pienesztálra állítanunk az államférfit (Lentner, 2019). E korban az állam és a nagyvárosok a pénz- és hitelműveletek lebonyolításával foglalkozó társaságokra is kiterjesztették befolyásukat, hogy azokat közérdekű feladatok megoldásában felhasználhassák. A gazdaság, a társadalom, a politikai intézményrendszer stabilizációját eredményesen oldotta meg az ország, a nehéz körülmények ellenére a nemzeti jövedelem tekintetében 1929-re mintegy 10%-os növekedést, az első világháború utáni mélyponthoz képest pedig rendkívül jelentős gazdasági növekedést tudott produkálni.

A korszak védelmi gazdaságpolitikája, az állami vagyon, tulajdon növelése és a magyar működő tőke erősítése növelte az állami tulajdonú társaságok számát, gazdasági szerepét, sorra jöttek létre állami többségi tulajdonnal az ipari gyárak, illetve a virágzó szállodaipari, üdülő- és fürdőlétesítmények. Ereky a folyamatot elismerve emeli ki, hogy az állam, a megyék és a községek vállalkozók akkor, ha

tulajdonképpen és legfőbb céljuk arra irányul, hogy mint a gazdasági élet cselekvő tényezői járjanak el; vagyis ha gazdasági javakat termelnek, gazdasági természetű szolgáltatásokat végeznek, s mindezek fejében megkövetelik a megfelelő gazdasági ellenszolgáltatást (Ereky, 1939). Az 1929–1933-as gazdasági világválság azonban megtörte a belső gazdasági fejlődés pályáit, korlátozta a társaságok működési lehetőségeit. Magyarországon 1931-ben jelentkeztek a pénzügyi problémák, de már az előző években a régió több országa jelentős rövid és hosszú lejáratú adósságállományt halmozott fel, és a főként amerikai és angol hitelezők – nem érezve megfelelő biztonságban – nagy ütemben kezdték visszavonni kölcsöneiket, amely az állam számára súlyos fizetési problémákat idézett elő. Nőtt a hazai devizafelvásárlás, amely jelentősen csökkentette a jegybank valuta- és érckészletét (érezhetjük a párhuzamot a 2007–2008-as válsággal). A magyar pénzügyi struktúrájában már szintén jelentkezett az állami szerepvállalás növekedése – minden jelentkező igényt kielégítettek, de így is fennállt a rön – vagyis a pánikszzerű betétkivonás – veszélye. A válság következtében megszorító intézkedéseket hoztak, többek között a közszolgálatban dolgozók fizetését jelentősen csökkentették, amivel épp az állam – és így a jelentős foglalkoztatóként is jelentkező állami társaságok – működését akadályozták, ezáltal pedig a válság állami kezelését.

Az új magyar állam gazdasága sebezhetőnek bizonyult. 1924-től kezdve rövid és hosszú lejáratú hitelek formájában érkezett be külföldi tőke, majd nagyobb mértékben megkezdődött a működő tőke beáramlása az iparba. Elsődlegesen

az amerikai, angol, német és kisebb részben francia tőke szerzett érdekeltséget a magyar gazdaságban. A külföldi tőke aránya 1929-ben 28% volt, majd fokozatosan csökkent, 1938-ban már csak 24%-ot tett ki. A háború kitörése után a német gazdasági behatolás révén ismét emelkedett a külföldi tőke részesedése. Lentner az akkori válság tapasztalataiból levonja a következtetéseket, így óv a túlzott külföldi működő tőke bevonásától, a külföldi hitelfelvételtől és a magyar nemzetgazdaság kiszolgáltatottá tételétől (Lentner, 2016; 2019).

Az időszak közigazgatási gondolkodását jelentősen meghatározta Magyary Zoltán, aki felismerte a közüzemek nemzetstratégiai jelentőségét. Magyary azt az igen helyes megállapítást tette, hogy „A közüzemek a közigazgatásnak olyan szervezeti egységei, amelyek munkaerőket és anyagi eszközöket állandóan egyesítenek termelési vagy kereseti tevékenységnek különböző technikai eljárások felhasználásával való végzésére. [...] a közigazgatás szervezeti egységeiről van szó, azt jelenti, hogy a termelési vagy kereseti tevékenység a köz érdekében folyik, és a közüzem anyaközülete az állam, törvényhatóság, város, község vagy valamely köztestület” (Magyary, 1942:247). Bár jelenleg ez a fogalmi meghatározás kissé meghaladottá vált, de elismerendő a közüzemek jelentőségének korai felismerése, amelyekkel kapcsolatosan azt írja, hogy „...amikor a közületek, felismerve a gazdasági élet szervezési formáinak előnyeit (nagyobb mozgékonyosság, kettős könyvvitel stb.), gazdasági jellegű közfeladatok megoldására hatósági, bürokratikus szervezeti egységek helyett közüzemek alakjában létesítettek új alkatokat” (Magyary, 1942:247: Ugyanő

még azt is megjegyzi: „A közigazgatás használatában álló vagyon keretében növekvő jelentőségűek a közüzemek. Egy részük közvetlenül a közigazgatás feladatainak megoldására szolgál, pl. vármegyei kőbányák a törvényhatósági utak karbantartására, a komlói állami szénbánya a piaci árszabályozás céljára stb. Más részük azonban a közigazgatás által üzemben tartva a közönség használatára szolgál: az állami üzemek közül az államvasutak, a posta, távíró, telefon, a városi üzemek közül a vízvezeték, csatornázás, gáz, villanyáramszolgáltatás, a közúti villamos- és autóbuszüzemek stb.” (Magyary, 1942:446).

A 20. SZÁZAD MÁSODIK FELE

A második világháborút követően hazánk a nyugati pénzügyi modernizációs folyamatból hosszú időre kimaradt. Térképünket a Szovjetunió vonta befolyása alá – például a már említett magyar állami hajótársaság helyett 1946-ban megalakult a Magyar–Szovjet Hajózási Rt., amely 1955-ben adta át helyét a Magyar Hajózási Rt.-nek, és a társaság azóta látja el a folyami és tengeri hajózáson kívül a magyarországi közforgalmú kikötők működtetését és felügyeletét is –, felszámolta a magántulajdonon nyugvó piaccgazdasági rendszert, és saját, „kollektív vetületű” társadalmi-gazdasági rendszerét kényszerítette a régió államaira, így Magyarországra is. Megtört a köztulajdonú és magántulajdonú gazdasági társaságok harmonikus, kiegyensúlyozott együttélése. Igazából csak az állami tulajdonba vett bankok (Magyar Nemzeti Bank, Pesti Magyar Kereskedelmi Bank) és külkereskedelmi vállalatok (pl. Export Kereskedelmi és Árubeszerző Rt., Magyar Külforgalmi Rt.) működtek kereskedelmi társasági for-

mában, döntően részvénytársaságként, elenyésző számban korlátozott felelősségű társaságként (Perbíró, 1950). A polgári társadalom, a magántőke, a magántársaságok és a piacgazdaság intézményeinek megsemmisítésével, illetve formálissá tételével az 1940-es évek végén együtt járt a piacgazdaság („pénzgazdaság”) visszaszorítása is. A gazdasági folyamatokat a tervgazdasági szisztéma váltotta fel. Az 1949. évi 20. sz. törvényerejű rendelet a középipari vállalatokat, vállalkozásokat is állami tulajdonba vette. E lépés új típusú irányító szerv létrehozását tette szükségessé, a vállalatok nagy száma és tevékenységük szerteágazósága miatt. Ennek a kívánalomnak tett eleget a 102/1950. (IV. 4.) Mt. sz. rendelet, amely az egyesülést tette az állami vállalatok irányító szervévé (Papp, 2000). Lentner (2019) kritikus szemmel írja le a korszak rossz pénzügypolitikáját, azonban hangvétele nem tartalmaz túlzó kiszólásokat és indokolatlanul éles megjegyzéseket. Botos Katalin (2007) szintén felismeri és kiemeli a tényt, hogy a társadalmi feszültségek nem csupán a gazdasági nehézségekre voltak visszavezethetők, ezzel Germuska megállapításait finomítja. Germuska ugyanis egyenlőséget tesz, és nem választja ketté a Rákosi- és a Kádár-korszakot (Germuska, 2012), ezzel ellentétben Lentner (2019) kimutatja, hogy lényeges különbségek vannak a két korszak pénzügyi politikája között, és megállapítja, hogy Magyarország az 1960-as évek végétől egy piaci elemekkel átitatott, belső rezidenseket helyzetbe hozó tervgazdasági rendszer megvalósítása érdekében mozdult el. Ez az átalakulási folyamat a belföldi politikai restaurációs törekvések és a szovjet politikai vezetés nemtetszése következtében, a külföldi politikai és katonai nyomás miatt

nem teljesezhetett ki, ám jó alapot adott a piacgazdasági átmenet elindulásához az 1980-as évek végén, bár ez jobbára már a külső piaci szereplők Magyarországra vonzásában látta a fejlődés lehetőségét. Álláspontommal csatlakozom Lentnerhez, aki a magyar saját utas tervgazdasági rendszer hanyatlását leginkább az 1968-as reformtörekvések bukásával állítja párhuzamba (Lentner, 2019). A korszakra jellemző – amellet, hogy homogén, monopol, egyeduralkodó szerepe van az állami tulajdonú társaságoknak –, hogy a pénzfolyamatokat a Pénzügyminisztérium csupán „adminisztrálta”, a tervezés elsőbbsége következtében a pénznek csupán passzív szerepe volt. A tervgazdaság alkalmazott árakat, de az árrendszernek nem volt elsődleges feladata a relatív szűkösség jelzése. A gyárak nem azért termeltek, mert az árunk jó volt az ára, az árakról ugyanis lényegében a hatóság döntött, ahogyan azt tette minden más fontos kérdésről is. Éppen ezért az állami tulajdonú társaságok esetében nem beszélhetünk sem protabilitásról, sem hatékonyságról, sem nyereséges működésről. Bár napjainkban a köztulajdonú gazdasági társaságok a Kínai Népköztársaságban jutnak legnagyobb szerephez, és a nemzetközi szakirodalom fókuszában is ezek állnak, mégis a Magyar Népköztársaság időszakában tapasztaltaktól jelentős eltéréseket mutatnak (Milhaupt, 2020). Ebből is kitűnik, hogy nem moshatjuk össze az akkori állami tulajdonú társaságokat a napjainkban működőkkel, bár elnevezésükben egyezőséget mutatnak, mégis kategorikusan kijelenthetjük, hogy minden másban kimutathatóak a különbségek.

A piacgazdasági átmenet időszakában, vagyis a rendszerváltozás időszakától egészen az ezredfordulóig a kormányzati

pénzügyi döntések helyességének kényeseres önigazolása történt. Az ország vezetősége közül többen – igen hibásan – az állami vagyon szinte teljes privatizációját szorgalmazták, illetve az állami tulajdonú társaságok teljes körű megszüntetését, az állami szerepvállalás nihilálását kívánták elérni. Így különösen elhibázott döntésnek tekinthetjük – főleg az állami tulajdonú társaságok esetében – a washingtoni kongresszus alapfilozófiájának térnyerését, miszerint az államnak ki kell vonulnia a gazdaság befolyásolásából, és az állami szerepet csökkentenie kell, ezzel megteremtve az élénk, hatékony és eredményes piacgazdaságot, vagyis a 90-es éveket (1998-ig) jellemző neoliberális gazdaságpolitikáját. Ezzel szemben Matolcsy György már 1998-ban felismerte, hogy az állami szerepvállalás növelésére van szükség, így a stratégiai ágazatokban az állami tulajdon erősítésére (Matolcsy, 1998).

Lentner (2019) tökéletes és letisztult érvrendszerrel mutatja ki, hogy milyen elhibázott fiskális politikai döntések – ez alól kivételnek tekinthető az 1998 és 2002 közötti pénzügyi konszolidálódás és gazdasági stabilitás időszaka – vezettek ahhoz, hogy a 2007–2008-as gazdasági világválságnak Magyarország oly jelentős mértékben kitettnek mutatkozott. Egyet kell értenünk Lentner Csabával és Joseph E. Stiglitz Nobel-díjas közgazdással, akik szerint a neoklasszikus közgazdaságtani, makrogazdasági modellek nem voltak alkalmasak a válságok előrejelzésére, téves elképzelésekre épültek, indokolatlanul feltételezték az egyenletes információval való ellátottságot, illetve azt, hogy a szereplők mindig racionális döntéseket hoznak. Stiglitz szerint a megfelelő elmélet hiánya a gazdasági döntéshozatalt is tévútra vezet, és ebből válságok fakadnak.

Lentner a magyar válságot is erre vezet vissza, kiegészítve azzal a következtetéssel, hogy a 2002 és 2010 közötti kormányzati döntések vakon követték a neoliberális piacgazdasági modellt, ez alapján pedig a banki termékek innovációját nem követte a felügyeleti, szabályozási rendszer innovációja, így nemcsak jelzálogpiaci bankválság alakult ki, hanem a neoliberális gazdasági modell rendszerválsága is (Lentner et al., 2017). Egyet kell értenünk azzal az állásponttal, hogy a válságból történő kiút első lépése az állami szerepvállalás növelése volt (Lentner, 2019), így a köztulajdonú gazdasági társaságok megerősítése – gondolok itt különösképpen a MÁV-részvények visszavásárlására, a Mol-részvények felvásárlására, vagy a mindinkább előtérbe kerülő önkormányzati, illetve állami tulajdonú hulladékgyártó zrt.-k létrehozására, az energetikai piacon lévő állami részvétel növelésére (táv hőszolgáltatók, Paksi Atomerőmű stb.).

A köztulajdonú társaságok számának növelése, a gazdaságban betöltött szerepük erősítése és a stratégiai ágazatokban működő társaságok tulajdonosi struktúrájában az állam térnyerése mellett a fiskális politikában is pozitív fejlemények következtek be, így például a 2010-es évet követő időszakban a magyar adórendszer új alapokra került. E változás fő eleme az az adó szerkezeti változás, amely alapján a munkát és tőkét terhelő adók csökkentek, a fogyasztást terhelő adók nőttek (Varga, 2017), amelyek kihatottak a köztulajdonú társaságok hatékonyabb működésére. Az adórendszer, a gazdaság kifehéritése, a feketegazdaság visszaszorítása megváltoztatta az addig a köztulajdonú gazdasági társaságokkal szembeni általános bizalmatlanságot, és azt a véle-

kedést, amely szerint ezek a korrupció és a közpénzek elsikkasztásának melegágyai. A változásban nem kevés szerepet játszott az Állami Számvevőszék – mivel 2011-től folyamatosan ellenőrzi, törvényi felhatalmazás alapján, az önkormányzati, illetve állami tulajdonú gazdasági társaságokat – hatékony és eredményes ellenőrző, felügyelő szerepe, illetve az olyan elemek beépítése a közpénzügyi gondolkodásba, mint amit Matolcsy György (2015) és Domokos László (2015) vezető közgazdászok képviselnek. A köztulajdonú (állami és önkormányzati) gazdasági társaságok működésében új korszak kezdődött az intézményi gondolkodás újjáélesztésével, a transzparencia, közpénzügyek terén a menedzsmentszemlélet, unortodox gazdaságpolitika, az illiberális közgazdasági gondolkodás felértékelődésével, és a going concern elv érvényre jutásával. Ezt láthattuk és tapasztalhattuk az Új Széchenyi Terv, a Széll Kálmán Terv vagy akár Magyar Program kapcsán. Továbbá iránymutatónak tarthatjuk a gondolatot, hogy a közüzemi vállalatok akár a fenntartható gazdasági növekedés motorjaivá válhatnak, mivel ahogy Lentner profeszor is fogalmaz: „Ha van növekedés, a növekedés háttérében pénzügyi egyensúly, továbbá vállalati és munkavállalói érdekelttség a bővített újratermeléshez, úgy a gazdaságpolitika sikerre vezet” (Lentner, 2019:250). Magyarország újból csatlakozni látszik a fejlett európai államokhoz a köztulajdonú gazdasági társaságok jó gyakorlata révén is (Kecskés, 2019).

ÖSSZEGZÉS

Az elmúlt 150 év rövid történeti áttekintésének összefoglalása és a történelmi tapasztalatok konzekvenciája lehet, hogy

a magyarországi köztulajdonú (állami és önkormányzati) gazdasági társaságok működésének rövid története, bár hullámzó volt, de a közelmúlt – közpénzügyek területén történt – pozitív változásainak köszönhetően újból előremutató tendenciát mutat. A kezdetekben (19. század első fele) azt tapasztalhattuk, hogy a Nyugathoz képest lemaradással jöttek létre a társaságok, jóval később ismerte fel a jogalkotó, az állam, a kormányzat ezek fontosságát. A kiegyezést követően, a kedvező fiskális környezetnek is hála, felzárkózás történt, és valóban létrejöttek a tőkeerős, hazai, nemzeti érdekeket képviselő, stratégiai jelentőségű állami társaságok, melyek egy több mint fél évszázados meredeken felívelő fejlődési ívet írtak le, bár a világtörténelmi hatások által ez az ív is megtört egyszer a trianoni békediktátumot követően, másodsor pedig az 1929-es válság hatására. Megállapíthatjuk, hogy a külső erőszak által, a magyar gazdasági szemlélettől idegen szocialista berendezkedés alatti állami gazdaságok karakterüknél fogva is élesen különböztek a megelőző, illetve a napjainkban is meglévő köztulajdonú társaságoktól. A privatizáció időszakában és a neoliberalis piacgazdaság térnyerése alatt a köztulajdonú gazdasági társaságok jelentősége nagyban visszaesett, amely a kort jellemző elhibázott fiskális és közpénzügyi politikának tudható be. Illetve épp az ebben történt változás a legékesebb bizonyítéka a közpénzügyek és a köztulajdonú társaságok szoros és elidegeníthetetlen kapcsolatának.

Lentner Csaba: A magyar állampénzügyek fejlődéstörténete a dualizmus korától napjainkig – Nyugattól Keletre, Kelettől Nyugatra. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2019, 280 oldal.

JEGYZET

A monográfia angolul is megjelent az alábbi címmel: *East of Europe, West of Asia. Historical Development of Hungarian Public Finances from the Age of Dualism to the Present*. L'Harmattan Publishing, Paris, 2020. 2021 elején pedig kínai és francia nyelven is megjelenik.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Botos Katalin (2007): 1956: gazdasági okok és következmények. *Magyar Szemle*, 16. évf., 1–2. sz.
- Domokos László (2015): Átláthatóság, elszámoltathatóság, integritás – az etikus közpénzügyi menedzsment három alapelve. *Polgári Szemle*, 11. évf., 4–6. sz., 13–20.
- Erekly István (1939): *Közigazgatás és önkormányzat*. A M. T. Akadémia J. Biz. Kiadványsorozata 10., Budapest.
- Germuska Pál (2012): Szocialista csoda? Magyar iparfejlesztési politika és gazdasági növekedés, 1950–1975. *Századok*, 146. évf., 1. sz., 47–78.
- Husztí Ernő (2001): Széchenyi István gondolatai a modern magyar hitelélet kialakítására. In: Lentner Csaba (szerk.): *Tudományos értékeink*. Soproni Pénzügyi Szakos Egyetemi Hallgatók, Sopron.
- Kecskés András (2019): Állami vállalatok és közjogi szervek Írországban. In: Szikora Veronika (szerk.): *Állami vállalatok nemzetközi összehasonlításban*. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 145–158.
- Kövér György (1992): A magyar állampénzügyek történetéből. *Pénzügyi Szemle*, 10–11. sz.
- Lentner Csaba (2016): *Rendszerváltás és pénzügypolitika*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Lentner Csaba – Tatay, Tibor – Szegedi, Krisztina (2017): Social Responsibility in the Operation of Central Banks. *Financial And Economic Review*, Vol. 16, No. 2, 64–85, <https://doi.org/10.25201/fer.16.2.6485>.
- Lentner Csaba (2019): *A magyar állampénzügyek fejlődéstörténete a dualizmus korától napjainkig. Nyugattól Keletre, Kelettől Nyugatra*. L'Harmattan Kiadó, Budapest.
- Lentner Csaba (2020): *East of Europe, West of Asia*. L'Harmattan Publishing, Paris.
- Magyary Zoltán (1942): *Magyar közigazgatás. A közigazgatás szerepe a XX. sz. államában. A magyar közigazgatás szervezete, működése és jogi rendje*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest.
- Matolcsy György (1998): *Sokk (vagy kevés?)*. Kairosz Kiadó, Budapest.
- Matolcsy György (2015): *Egyensúly és növekedés. Konszolidáció és stabilizáció Magyarországon, 2010–2014*. Kairosz Kiadó, Budapest.
- Milhaupt, Curtis J. (2020): The State as Owner – China's Experience. *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 36, No. 2, <https://doi.org/10.1093/oxrep/gra001>.
- Papp Tekla (2000): A magyar társasági jog fejlődése. *Acta Universitatis Szegediensis*, 58. évf., 1–41. sz., 409–434.
- Perbíró József (1950): *Gazdasági jog*. Jogi kari jegyzet, 1950/51. tanév, Szegedi Tudományegyetem, Szeged.
- Suba János (2018): Dunai hajózás és vízrendészet, 1922–1939. In: *Emlékkönyv Őry Károly születésének 85. évfordulója tiszteletére*. Salutem 6., Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság, Budapest, 141–171, <https://doi.org/10.31626/hu-eissn2530094x.vitom.141-171.p>.
- Varga József (2017): Az adóteher-csökkentés és a gazdaság kifehéritésének pályája Magyarországon 2010 után. *Pénzügyi Szemle*, 62. évf., 1. sz., 7–20.